

І. С. Шекера

*Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

м. Київ

**БІБЛІОТЕКИ КИЇВСЬКОГО ПУСТИННО-
МИКОЛАЇВСЬКОГО, КИЇВСЬКОГО ВИДУБИЦЬКОГО
МИХАЙЛІВСЬКОГО ТА КИЇВСЬКОГО БРАТСЬКОГО
УЧИЛИЩНОГО МОНАСТІРІВ У ФОНДАХ ВІДДІЛУ
БІБЛІОТЕЧНИХ ЗІБРАНЬ ТА ІСТОРИЧНИХ КОЛЕКЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Основне формування фондів Всенародної бібліотеки України (далі ВБУ) (з 1996 р. – Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (далі НБУВ) відбувалося протягом кількох десятиліть [1]. Значну частину становили бібліотеки націоналізованих або ліквідованих установ.

Реорганізація установ, організацій і закладів у другій половині 20–30-х років ХХ ст., які не відповідали ідеологічним засадам нової влади, надавала право їм представникам на свій розсуд вирішувати долю бібліотечних збірок дореволюційних закладів та духовних відомств. Часом окремі видання просто знищували, вважаючи їх ідеологічно шкідливими.

На початку 20-х років ВБУ одержала право на обов'язкові українські примірники конфіскованих книг. Фонди бібліотек, що надходили, перевірялися, сортувалися і розподілялися по відділах. Частина книг з цих фондів передавали до офіційно створеного у 1931 р. “Таємного відділу”. За назвою відділу це була “концентрація книжкових фондів інших бібліотек, де вони використовувалися не за призначенням”. Книги передавали до спеціального сховища, а решта подібної літератури надходила до фонду “концентрації” або до філії ВБУ на Подолі, яка була створена ще у 1922 р. [2]. У

1929–1930 рр. ВБУ суттєво поповнилася за рахунок бібліотек ліквідованих та реорганізованих установ. На той час до неї передавали фонди монастирських бібліотек разом із приміщеннями, в яких і зберігалася вилучена література. З 1925 по 1932 р. до ВБУ надійшли зібрання вже закритих на той час Києво-Михайлівського Золотоверхого, Пустинно-Миколаївського, Видубицького монастирів та Києво-Печерської лаври. Книги з монастирських бібліотек при надходженні до ВБУ сортувалися та розподілялися по відділах, в яких створювали найбільш сприятливі умови для подальшого їх збереження та вивчення.

Окремі примірники потрапляли до спецхрану або до обмінно-резервного відділу. В результаті цього ми практично втратили бібліотеки в тому вигляді, в якому вони існували в самих монастирях.

Нині ці книжкові зібрання стали невід'ємною частиною бібліотечного фонду НБУВ. На деяких з них хотілося б зупинитися більш детально, зокрема, на бібліотеках Видубицького, Пустинно-Миколаївського та Братського монастирів, які становлять лише фрагменти згаданих книгозбірень. Після надходження до ВБУ книги з трьох вказаних бібліотек зберігалися у Подільській філії № 1 за адресою: вул. Сковороди, 2а. У серпні 1991 р. філію було перенесено до приміщення по вул. Володимирській, 62.

На період 1.01.2006 р. книжкові фонди “Бібліотека Київського Видубицького монастиря”, “Бібліотека Київського Пустинно-Миколаївського монастиря” та “Бібліотека Київського Братського училищного монастиря” зберігаються у Відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій як окремі колекції. Частина книг з цих бібліотек знаходиться і в фондах інших відділів НБУВ.

Серед трьох названих бібліотек найбільшою за кількістю одиниць зберігання є бібліотека Київського Пустинно-Миколаївського монастиря. Монастир знаходився на Печерську, поблизу Аскольдової могили.

Як і в інших подібних релігійних установах, у Пустинно-Миколаївському монастирі існувала своя бібліотека, але точного топографічного місця її розташування поки що встановити не вдалося.

Згідно з інформацією, поданою в статті М. Яременка “Бібліотека Київського Пустинно-Миколаївського монастиря XVIII ст.: “життя” книг”, яка базується на описі монастиря 1787 р. [3], серед перерахованих будівель Микільської обителі інформації щодо окремого спеціального приміщення, виділеного під бібліотеку, немає

[4]. Тому ми можемо припустити, що вона могла знаходитися на хорах соборної церкви, як і книгозбірні інших монастирів.

Відповідно до опису 1787 р. у бібліотеці зберігалося близько 655 кн. од., окрім цього, в інших монастирських церквах та трапезній знаходилося не менше 185 книг. Усі вони разом становили 840 од. зб. [5]. Але ця цифра може бути не зовсім точною, адже до опису могли бути внесені не всі видання.

Згідно з даним документом, книги у бібліотеці систематизувалися таким чином: за форматом (в аркуш, в четверту й восьму частину аркуша) та мовною ознакою (друковані церковно-слов'янською, латинською, грецькою, польською та російською мовами). Більшість у бібліотеці становили видання XVIII ст. Серед видань XVII ст. переважали українські друки, в основному видання Києво-Печерської лаври. XVI ст. представлене невеликою кількістю книг, переважно острозькими та львівськими виданнями.

За тематикою книги в бібліотеці були різноманітними. Серед релігійних видань можна назвати Біблії, Євангелія, твори отців та вчителів церкви, праці відомих діячів церкви XVII–XVIII ст.: намісника Києво-Печерської лаври Антонія Радівіловського, архієпископа чернігівського Лазаря Барановича, архієпископа новгородського Феофана Прокоповича та ін. Світська література представлена книгами з військової справи, астрономії, географії, експериментальної фізики, історії, граматики латинської, грецької, церковно-слов'янської та німецької мов.

На 01.01.2006 р. бібліотека Микільського монастиря складається з 153 кн. од. Вони розставлені за кріпосною системою згідно з шифром, який складається з римських та арабських цифр (III 2/15 або XI 4/342). Римська цифра "III" вказує на відділ, до якого належала книга, арабська цифра "2" – на номер полиці, а цифра "15" – на порядковий номер книги, під яким вона знаходиться на полиці. Загалом це XIII відділів. На кожній книжці проставлено печатку бібліотеки Миколаївського монастиря у вигляді овалу розміром 5x3 см, у середині якого на відстані 1 мм знаходиться ще один овал розміром 4,8x2,8 см. У середині малого овалу по його верхньому краю напис друкованими літерами: "Кієвскаго Пустынно", по нижньому – "Николаевскаго монастыря". По середині овалу напис "Бібліотека" [6]. Печатка прикрашена декоративними елементами.

Більшість фонду монастирської бібліотеки становлять книги релігійного змісту: Добротолюбіє, Біблії, Мінеї, тлумачення на різ-

ні релігійні твори (“Толкование на послание к римлянам”, “Толкование воскресных евангелий”, “Толкование на псалтырь” тощо), твори блаженного Августина, праці Григорія Назіанзіна, Іоанна Лествичника (“Лествица возводящая на небо”) [7], твори Дмитрія Ростовського в двох частинах, але збереглася лише перша частина видання: “Воздержаящая в себе разные небольшие его Святителя творения, с присовокуплением жития его и келейных записок”.

Серед книг, які зберігаються в бібліотеці, є видання проповідей митрополита рязанського та муромського Стефана Яворського. “Проповеди” 1804 р., надруковані у московській Синодальній друкарні, складаються з 3-х частин. Перед титулом вміщено гравійований портрет митрополита Стефана Яворського роботи Лаврентія Фролова [8]. Під гравюрою розміщено герб С. Яворського, нижче запис, в якому висловлюється глибока скорбота з приводу смерті надзвичайно талановитої і освіченої людини, ревнителя православної віри, заступника російського патріаршого престолу, митрополита Стефана Яворського. Перша частина книги починається передмовою до читача, після закінчення якої стисло подано біографію С. Яворського, а також надруковано окремо його “Заповіт”, який складається з двох частин. У першій частині митрополит надав свої розпорядження щодо власного майна, яке залишиться після його смерті. У другій частині заповіту, який подано під заголовком “Тестамент”, Стефан Яворський виклав свою останню волю стосовно власної бібліотеки та надав інформацію щодо двох реєстрів з переліком книг. Тут же митрополит вказує на те, що ці документи він власноруч передав у Санкт-Петербурзі ніжинському архімандриту Єпіфанію Тихорському. У “Тестаменті” С. Яворський також виклав свою волю щодо передачі власної бібліотеки у довічне володіння та користування Благовіщенському-Назарет-Богородицькому-Красно-Островському Ніжинському чоловічому монастирю [9]. У 1732 р. бібліотеку митрополита Стефана Яворського було передано до Покровського Училищного Харківського монастиря. В заповіті власник бібліотеки висловлює рекомендації щодо збереження книг, переданих ним до вказаної установи: кому і як видавати книги, які покарання застосовувати до осіб, які псують, продають або ж крадуть книжки з бібліотеки, які заходи треба проводити, щоб книжки не псувалися і зберігалися належним чином. Також у своєму “Тестаменті” митрополит звертає увагу на те, хто повинен нести відповідальність за збере-

ження бібліотечного фонду та висловлює побажання щодо призначення бібліотекаря і виконання ним своїх обов'язків. Після викладення перелічених настанов подано зміст книжки і "повчальні слова" самого Стефана Яворського.

Слід зазначити, що окремі книжки з монастирської бібліотеки, окрім печаток, мають і додаткові провенієнції.

I. Записи про належність книг до бібліотеки Київського Миколаївського монастиря. Сюди слід віднести: "Толкование на пророка Даниила с прибавлением собранным из новейших толкований и пространно объясненное" (ч. 7, М., 1816). Починаючи з титулу на нижніх берегах сторінок написано: "1819 года сентября 14 дня Библиотеки Киево-Пустынно-Николаевского монастыря подписал Архимандритъ Варлаамъ Криницкій" [10]. У книзі "Устав общежительного монастыря писанный для Коневской обители" (СПб., 1824) посторінковий запис: "1824 года Библиотеки Киево-Пустынно-Николаевского монастыря" [11].

II. Власницькі записи. На шмуцтитулі видання твору Никифора – архієпископа астраханського та ставропольського – "Толкование воскресных евангелий с нравоучительными беседами" (т. 1, К., 1825) написано: "Сія книга пренадлежить Николаю Николаеву Филянскому послушнику Святой Киево-Печерской Лавры" [12]. Далі, починаючи з першої сторінки, йде посторінковий запис, який підтверджує, що дана книга належить Н. Филянському: "Сія книга пренадлежить послушнику Лавры Киево-Печерской Николаю Филянскому".

На сьогодні у бібліотеці зберігаються чотири книги, які були власністю протоієрея Києво-Печерської лаври Арсенія Криницького. Одна з них – "Сочинения преосвященного Тихона бывшего прежде епископа Кексгольмского и Ладожского, а потом Воронежского и Елецкого" (СПб., 1799). У ній, починаючи з титулу, на декількох сторінках розписано: "1801 года генваря 18 из числа книг Киево-Печерского истарокіевского благочинного протоієрея Арсенія Криницкого" [13].

III. Записи купівельні. Такий запис подається у виданні творів воронезького та елецького єпископа Тихона "Письма келейные сочиненные во время пребывания его на обещании, той же епархии, в Задонском монастыре" (СПб., 1796). У цій книзі їх два – власницький та купівельний. Починаючи з титулу читаємо: "Из числа книгъ Киево Печерского и истарокіевского Благочинного Протоіє-

рея Арсенія Криницького 1801 года генваря 17 дня куплена самимъ протоіереємъ в Питербурги” [14]. Запис про купівлю даного видання говорить, що 17 січня 1801 р. протоіерей Арсеній Криницький перебував у Петербурзі і там придбав книгу.

IV. Дарчі записи. Тут хотілося б звернути увагу на відому працю єпископа чигиринського Іринія Фальковського “Толкование на послание Святого апостола Павла к римлянам” (К., 1806). На цьому примірнику міститься дарчий запис самого автора, хоч і немає підпису, який би вказував на це, а тільки текст, у якому говориться, що книгу подаровано Арсенію Криницькому: “Его высокопреподобию Господину отцу Протоіерею, Арсенію Криницькому. 1807 год Март 12-го дня. Сочинитель” [15].

Слід зазначити, що серед видань, які складають бібліотеку Миколаївського монастиря, окрім книжок, знаходяться і періодичні видання. Серед них можемо назвати такі:

1) “Странник” за 1899 – 1905 рр. (вибірково) – 12 кн. од., щомісячний духовний журнал, заснований у 1860 р. протоіереєм В.В. Грегулевичем, виходив у Санкт-Петербурзі. Дане видання складалося з п’яти відділів: I. “Повествовательный”, II. “Учено-литературный”, III. “Библиографический”, IV. “Современная хроника” і V. “Смесь”. При журналі професором Лопухіним було започатковано видання православної богословської енциклопедії чи богословського енциклопедичного словника з ілюстраціями та картами, до якого входили статті з усіх богословських наук. Перший том вийшов у 1900 р. На превеликий жаль, світ побачили лише 12 томів, останній закінчувався літерою “К”.

2) “Труды Киевской Духовной Академии” за 1875, 1883, 1893, 1900–1902, 1904, 1905 рр. – 20 кн. од. Одне з відомих наукових щомісячних видань, засноване у 1860 р., складається з 2-х головних відділів: перший базується на викладенні творінь святих отців у російському перекладі; другий – на публікаціях праць переважно наукового змісту, що належали до наук, які викладалися у вищих духовних навчальних закладах.

3) “Христианское чтение ” за 1894, 1895 рр. – 2 кн. од. Заснований з ініціативи ректора Санкт-Петербурзької академії архімандрита Григорія у 1821 р., журнал виходив один раз на місяць і складався з п’яти розділів: I. “Писания св. отцов”, II. “Изыскания и рассуждения касательно христианской религии”, III. “Христианское учение”, IV. “Духовная история”, V. “Назидательные размы-

шлення”. З 1866 р. розділи було анульовано. У журналі друкували статті з богослов'я, історії церкви, критичні статті та матеріали духовної бібліографії. З 1875 р. цей журнал став додатком до “Церковного вестника”.

4) “Церковные ведомости” за 1889, 1890, 1895, 1897, 1898, 1906, 1907 рр. – 13 кн. од. Видавався при Святому Синоді з 1888 р., виходив один раз на тиждень і складався з двох частин – офіційної та неофіційної. У журналі публікували статті з історії церкви, богослов'я, проповіді найкращих духовних ораторів та ін. На початку ХХ ст. до цього журналу почали видавати додаток “Приходское чтение”.

5) “Церковный вестник” за 1894 р. – 1 кн. од. Видавався при Санкт-Петербурзькій духовній академії з 1875 р., виходив один раз на тиждень і вважався офіційним синодальним органом, складався з двох частин: офіційної та неофіційної. У 1888 р. цей журнал як видавничий орган Синоду було замінено на “Церковные ведомости”.

Загалом у колекції “Бібліотека Київського Пустинно-Миколаївського монастиря” зберігається 48 кн. од. періодичних видань.

Бібліотека Київського Видубицького Михайлівського монастиря – одного з найдавніших релігійно-культурних центрів української держави, який веде свій початок від 1070 р., теж збереглася лише фрагментарно.

Точної дати, яка б вказувала на рік заснування бібліотеки при монастирі та її місцезнаходження, на сьогоднішній день виявити не вдалося. Факти, які підтверджують її існування, ми знаходимо у праці Т.С. Кілессо “Про історію заснування та діяльність Видубицького монастиря”, де автор вказує на те, що в кінці ХVІІ – на початку ХVІІІ ст. (точної дати не вказано) у ризниці обителі зберігалася колекція стародруків, а також у 1717 р. майстром-золотарем І.А. Равичем [16] було виготовлено срібну оправу на Євангеліє для Видубицького монастиря. Згідно зі статтею М. Яременка “Київські монастирські та приватні чернечі бібліотеки ХVІІІ століття і “літературні уподобання” монашества”, який посилається на реєстр майна Видубицької обителі ХVІІІ ст., у монастирській бібліотеці на кінець ХVІІІ ст. знаходилося близько 199 книг [17]. Враховуючи ці дані, можна припустити, що, скоріш за все, як і в інших монастирях, вона могла знаходитися на хорах соборної церкви або ж в окремій прибудові.

У 1924 р. Видубицький монастир було закрито, а монастирську бібліотеку передано до ВБУ. Перші книги з видубицької бібліотеки почали надходити у 1925 р. У цьому ж році, 13 травня, в Києві було підписано Акт передачі бібліотеки Києво-Видубицького монастиря, який здійснили: уповноважений ВУАН по завідуванню колишніми бібліотеками Ф.М. Мороз та уповноважений ВБУ при ВУАН М.І. Сагарда.

Станом на 01.01.2006 р. бібліотека Видубицького монастиря складається всього з 18 книг, кожна з них на корінці має наліпку з написом назви бібліотеки, під яким проставлено порядковий номер, тобто: “К Бібл. Видуб. Мон. № 28” чи “К Бібл. Вид. Мон. № 115”.

У сучасній колекції Видубицького монастиря переважає література історичного змісту. За хронологією вона охоплює зовсім невеликий проміжок часу: 1814–1876 рр., за мовною ознакою її можна поділити лише на видання, друковані російською та французькою мовами. Хотілося б звернути увагу на досить цікавий аспект щодо цієї бібліотеки. Серед літератури, яка представляє її фонди на сучасному етапі, немає жодного видання релігійного змісту. Тут ми можемо бачити книги С. Соловйова: “История падения Польши” (М., 1863) та багатотомне видання “История России с древнейших времен”. На превеликий жаль, ця ґрунтовна праця у бібліотеці представлена лише окремими томами (збереглося всього сім томів, та й то вибірково: т. 5, 6, 7, 8, 9, 22, 25, але впевненості в тому, що у бібліотеці були в наявності всі 29 т., немає). Слід зазначити, що у 22 т., на верхній частині обкладинки, міститься дарчий напис С. Соловйова [18]: “Александр Николаевичу Попову [19] от автора” [20]. Окрім цього, на кожному томі, а також і на всіх книжках, які входять до бібліотеки Видубицького монастиря, за винятком карти-плану Парижа, стоїть власницька печатка П.І. Соломка [21]. Вона зображена у вигляді овала (4x2,7 см), у середині якого вписано чотирикутник (1,9x1,1 см), з обох боків оздоблений декоративними елементами у вигляді чотирилисника. Зверху над чотирикутником міститься напис: “Павель Степанович”, увінчує цей напис геральдична корона, внизу під чотирикутником викарбувано прізвище власника печатки – Соломка. В самому чотирикутнику проставлено дату: “10 фев. 1891”. Зважаючи на цю печатку, можна з впевненістю сказати, що всі примірники знаходилися у власній бібліотеці П.С. Соломка. Але яким чином вони потрапили до Видубицької обителі, поки що лишається невідомо.

Для того, щоб надати повну інформацію про книги, які зберігаються на 01.01.2006 р. у колекції, згадаємо й інші видання: “Святъни и достопримечательности Великого Новгорода” без місця та року видання; праця Фюстеля де Куланжа [22]: “Гражданская община античного мира” (М., 1867 р.); одна з найгрунтовніших праць О.М. Попова, яка базується на вивченні архівних матеріалів, на основі яких було проведено ретельне дослідження подій Вітчизняної війни 1812 р., і яка є продовженням перших публікацій на тему “Москва в 1812 г.”: “Сношения России с европейскими державами перед войной 1812 г.” (СПб., 1876); “Собрание государственных грамот и договоров”, ч. 5, (відсутні місце та рік видання); “Разыскания о городах и приделах древних русских княжеств с 1054 по 1240” (М., відсутній рік видання); “О папе Формозе” (М., 1855) [23] та праця А. Дю Брейля [24] “Курс древоводства” (т. 2, СПб., 1852).

У бібліотеці є два видання, друкованих французькою мовою: універсальний довідник з географії Bouillet M.-N. [25] “*Dictionnaire universel D’histoire et de géographie*” (Paris, 1860) та новий план 20 округів Парижа з коротким коментарем “*Le nouveau plan de l’étranger dans les 20 arrondi – ssements de Paris / Éditeur Logerot. (Paris)*”. На обкладинці плану ми можемо бачити зображення герба Парижа, відтиснуте золотом, але без лаврового вінця. Замість лавра весь герб до корони облямовує хвиляста стрічка, яка подвоюється на кінцях і з двох сторін має напис імені видавця: на лівій частині – “Logerot”, на правій – “Éditeur”. На звороті плану міститься екслібрис у вигляді наклейки. На ній – восьмикутник, у якому знаходиться один великий чотирикутник і два малих з фігурними кінцями. У верхньому малому чотирикутнику напис: “*Collage de cartes, tableaux. Ec*”, у великому – “*Plan de Paris*” і нарешті в останньому нижньому малому чотирикутнику – “*Auguste Logerot. Quai des Augustins. 55. Paris*”. З правої сторони восьмикутника зображено глобус під аркою, а з лівої – небесну сферу: геометричну конструкцію, яку використовують у сферичній астрономії для вирішення різних практичних завдань.

Отже, ми вказали всі видання, які станом на 2006 р. представляють фонд бібліотеки Видубицького монастиря.

Третя бібліотека, яку ми розглянемо у даній статті, є бібліотека Київського Братського училищного монастиря, заснованого, згідно з інформацією В.В. Звіринського [26], у 1588 р., а за даними Н. Му-

хіна – у 1615 р. [27]. Обидва автори вказують на те, що монастир знаходився на Подолі і розміщувався на подвір'ї дружини мозирського маршалка Стефана Лозки, Галшки Гулевичівни. Свою назву – “училищний” – він дістав після об'єднання лаврської школи з богоявленським училищем.

Монастир проіснував до першої половини ХХ ст., у 20–30-х роках був закритий, як і більшість духовних установ. Сам монастир було знищено, залишився лише так званий Мазепинський корпус Братського монастиря, який було передано ВБУ, а в його приміщенні відкрито Подільську філію бібліотеки. До ВБУ було передано і бібліотеку Братського монастиря, яка у другій половині ХІХ ст. зберігалася на хорах Богоявленської церкви у великій шафі. Фонд складав усього 320 книжкових назв.

Література була релігійного змісту, переважно книги богослужбові, книги Святого Письма, тлумачення на Святе Письмо, збірники проповідей та навчальна література. Серед книг можна виділити друкований “Апостол”, пожертвований митрополитом Серапіоном 6 січня 1819 р. [28], а також декілька значних за змістом рукописів: “Летопись”, “Розыск о брынской вере” св. Димитрія Ростовського, “Латинское богословие”, яке викладалося в Київській Академії у 1761–1763 рр. архімандритом Самуїлом Миславським та деякі ін.

Бібліотека не зберегла своєї цілісності. Її фонди розпорошені по різних відділах та фондах і на 01.01.2006 р. становлять усього 14 кн. од. зб. Хронологічні рамки обмежуються 1806–1870 рр. На відміну від бібліотеки Видубицької обителі, у Братській – всі книги релігійного змісту. Тут можемо бачити: праці діячів церкви – Лествичника Іоанна “Лествица возводящая на небо” (СПб., 1812); тлумачення на праці вчителів церкви – “Толкование на пророка Даниила с прибавлением, собранным из новейших толковников и пространно объясненное” (М., 1816). Це видання у фонді представлено лише сьомою частиною, всі інші відсутні. І, нарешті, богослужбова література, яка, в свою чергу, ділиться на книги, в яких викладено порядок проведення служб для всіх віруючих. До них слід віднести: “Служебник” (К., 1806) та “Минею месячную” (К., 1811) “Минеи” представлені у фонді найбільшою кількістю примірників порівняно з іншими книгами. Є також книги, в яких викладено порядок проведення окремих служб. До цієї категорії можемо віднести лише одну книгу – “Месяцеслов” (К., 1884). У

більшої частини книжок на форзаці або титулі стоїть печатка Братського монастиря. Вона представляє собою чотирикутник розміром 5x2,5 см, у середині якого напис друкованими літерами: “КІЕВО-БРАТСКАГО МОНАСТЫРЯ”. Відбиток зроблено фіолетовим чорнилами. На деяких виданнях містяться й рукописні записи: про належність книг до вказаної обителі, про купівлю книг та їх ціну, дарчі записи.

I. Провенієнції про належність до монастирської бібліотеки містяться на форзаці книги “Толкование на пророка Даниила, с прибавлением, собранним из новейших толковников, и пространно объясненное” (ч. 7, М., 1816): “Сія книга принадлежит к Библиотеке Киево-Братскому училищному монастырю”. У книзі є і посторінковий запис, зроблений бібліотекарем: “Сія книга принадлежит к числу книгъ Киево-Братскому Богоявленскому училищному монастырю подписана собственноручно бывшимъ в тое время библиотекаремъ іеродіакономъ Ипполитомъ 1840 года маія 16-го дня” [29].

II. Провенієнції з дарчим написом зроблено у книзі “Каноны Богородицы с малым повечерием” (К., 1816) – “1817 года даль укладу сію книгу до храма Богоявленія Богоматере братской іеромонахъ Лука”. У посторінковому записі вказується про належність книги до монастирської бібліотеки: “Сія книга принадлежит к числу книгъ Киево-Братскаго Богоявленскаго монастыря подписалъ своеручно Библиотекарь іеродіаконъ Ипполитъ 1840 года Августа 9-го Дня” [30].

III. Провенієнції з купівельними записами. У книзі “Минеи месячные” подається запис – “Сія книга Кієво-Братскаго Училищнаго монастыря куплена в Кієвопечерской Лавре ценой 123 ассигнации 1813 года февраля 16-го дня” [31]. Така ж сама інформація є ще в чотирьох книгах під назвою “Минея месячная”, але у записі немає інформації щодо коштів, витрачених на придбання книг. Тому ми не можемо говорити, за яку кількість примірників було сплачено вказану суму.

Як бачимо, невелика кількість книжок, що зберігається у колекції “Бібліотека Київського Братського училищного монастиря” надає нам дуже скупу інформацію про склад і зміст бібліотечного фонду монастирської книгозбірні.

Слід зазначити, що створення нових книжкових зібрань за допомогою використання фондів вже існуючих бібліотек, колекцій тощо, навіть у тому випадку, коли в них зберігається по декілька

примірників тих чи інших видань, призводить фактично до руйнування цілісності фондів. Підтвердженням цієї думки слугують бібліотеки, фонди яких ми розглянули в даній статті. Книги з них розпорошені як в межах відділу (книги з бібліотек Видубицького, Миколаївського та Братського монастирів зустрічаються серед зібрань колекції “Світських періодичних видань до 1917 року”, створеної у 1954–1957 рр., “Духовних періодичних видань до 1917 року”, створеної близько другої половини 80-х років та “Єпархіальних журналів”, заснованої у 1958 р.), так і в інших відділах, зокрема Відділі стародруків та рідкісних видань, Відділі формування музичних фондів, Відділі образотворчих мистецтв, у секторі картографічних видань Відділу обслуговування читачів літературою природничого і технічного профілю.

Тому на сьогоднішній день при подальшому дослідженні процесів створення, формування, комплектування, вивчення складу та структури фондів вказаних книгозбірень надзвичайно важливим завданням було б виявлення у відділах НБУВ усіх книг, які належали до згаданих бібліотек, і на базі цього матеріалу створення бібліографічних списків чи покажчиків, у яких би подався повний бібліографічний опис видань та містилася інформація про місцезнаходження книг з даних колекцій.

1. *Дубровіна Л.А., Ошищенко О.С.* Історія Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, 1918–1941. – К., 1998. – С.14.

2. Там само. – С. 155.

3. ІР НБУВ, ф. І, № 5534, арк. 1–90.

4. *Яременко М.* Бібліотека Київського Пустинно-Миколаївського монастиря XVIII ст. “життя” книг // Просемінарії: Медієвістика. Історія церкви, науки і культури. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 122.

5. Там само. – С. 122.

6. У статті тексти провенієнцій наведено згідно з записами орфографічного правопису, за яким вони подані в книгах, без виправлення помилок.

7. *Іоанн Лествичник*, прозваний так завдяки назві свого твору “Лествица Райская”, народився бл. 525 р. Прожив сорок років відлюдником біля гори Синай. На деякий час повернувся до людей, після чого був обраний настоятелем Синайського монастиря, але з часом знову повернувся до усамітнення. “Лествица” – poradnik до чернечого життя; окрім цього, залишив ще одну працю – “К пастырю” // Полный православный богословский энциклопедический словарь. – СПб., 1913. – Т. 1–2. – С. 1099.

8. *Флоров (Фролов), Лаврентій*, гравер пунктиром та різцем; працював на початку XIX ст. Створив гравюри з зображенням Александра I з

гравюри Тардье; царя Олексія Михайловича; Портрет Петра I; Стефана Яворського та ін. // Подробный словарь русских граверов XVI–XIX вв. – СПб., 1895. – Т. 2. – С. 1096–1097.

9. Благовіщенський-Назарет-Богородицький-Красно-Островський чоловічий монастир 2-го класу, будівництво розпочато у 1702 р. на кошти рязанського митрополита Стефана Яворського у центрі міста Ніжин Чернігівської губернії. Освяту храму проведено в 1716 р. Згідно із заповітом С. Яворського власна бібліотека митрополита після його смерті передавалася у вічне користування монастирю для вчених ієромонахів. Але за іменним наказом Імператриці Анни Іоаннівни завдяки клопотанням преосвященного архієпископа новгородського Феофана Прокоповича була передана до Харківського колегіуму // Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 3: Мужские монастыри. – С. 157–208.

10. НБУВ, Відділ бібліотечних зібрань та історичних колекцій (далі – НБУВ. ВІК). Мик. мон. II 3/47.

11. НБУВ. ВІК. Мик. мон. VII 2/69.

12. НБУВ. ВІК. Мик. мон. II 3/52.

13. НБУВ. ВІК. Мик. мон. III 3/33.

14. НБУВ. ВІК. Мик. мон. VII 1/26.

15. НБУВ. ВІК. Мик. мон. II 3/55.

16. *Кілессо Т.С.* Видубицький монастир. – К., 1999. – С. 106–109.

17. *Яременко М.* Київські монастирські та приватні чернечі бібліотеки XVIII століття і “літературні уподобання” монашества // Український археографічний щорічник. Н. С. – К.; Нью-Йорк, 2004. – Т. 11/12. – С. 347.

18. Соловійов Сергій Михайлович (16.10.1820 – 17.05.1879) – відомий російський історик. З 1838 по 1842 р. був студентом першого відділення філософського факультету Московського університету. З 1842 по 1844 р. жив і навчався за кордоном (Франція, Німеччина, Австрія). У 1847 р. здобув ступінь доктора історичних наук. У 1851 р. виходить перший том найгрунтовнішої його праці “История России с древнейших времен”. Книга видавалася впродовж 29 років аж до смерті автора. Щороку виходило по одному тому // Русский биографический словарь. – СПб., 1909. – Смеловский – Суворина. – С. 82 – 92.

19. Попов Олександр Миколайович (1820–1877), історик, член-кореспондент Петербурзької академії наук. Навчався у Московській гімназії, після закінчення якої у 1835 р. вступив до Московського університету, який закінчив у 1839 р. З 1842 р. навчався за кордоном (Берлін, Мюнхен). З 22 листопада 1845 р. обіймав посаду секретаря Першого Департаменту Урядового Сенату, протягом життя займав різні урядові посади. За невтомну працю був нагороджений орденами св. Володимира 3-го ступеня, Станіслава 1-го ступеня, Анни 1-го ступеня та ін. Займався науково-дослідницькою роботою з історії. Написав праці з зовнішньої

політики Росії: “Русское посольство в Польше в 1673–1676 гг.” (1854), “Последняя судьба папской политики в России 1845–1867 гг.” (1868) “Сношение России с Римом с 1845 по 1867 гг.” (1868), а також з історії Вітчизняної війни 1812 р.: “Сношения России с европейскими державами перед войною 1812 г.” (1876), “Французы в Москве в 1812 году” (1876) та ін. Великий науковий інтерес становлять праці: “Материалы для истории возмущения Стеньки Разина” (М., 1857), “Дело Новикова и его товарищей по новым документам” (“ВВ”, 1868, апр.). Його ґрунтовна праця, пов’язана з подіями Вітчизняної війни 1812 р., залишилася незавершеною, але у 1877 р. була удостоєна Академією наук Уваровської премії. Свої роботи автор друкував у різних періодичних виданнях. Попов брав участь у виданні “Разрядных книг” та “Памятников дипломатических сношений древней России с державами иностранными”. Помер 16 листопада 1877 р. після тяжкої хвороби // Русский биографический словарь. – Спб., 1905. – Плавильщиков – Примо. – С. 514–517.

20. НБУВ. ВІК. Выдуб. мон. № 33.

21. Соломко Павло Степанович був одружений з удовою відомого історика Попова. Похований в Києві, у Видубицькому монастирі (дату народження та смерті не вказано) // В.Л. Модзалевский. Малороссийский родословник. Т. 4: П.– С. – К., 1914. – С. 707.

22. Фюстель де Куланж (Numa Denys Fustel de Coulanges), Ньюма-Дені, 18. ІІІ. 1830 – 12. ІХ. 1889) – видатний французький історик, член Академії моральних та політичних наук (з 1875 р.). Народився у Парижі (вихідець із сім’ї уродженців провінції Бретань). Закінчив Вищу нормальну школу (Париж). У 1861–1870 рр. призначений професором Страсбурзького університету (історико-філологічний факультет). У 1870–1875 рр. викладав у Вищій нормальній школі. У 1878 р. для нього було відкрито особливу кафедру середньовічної історії у Сорбоні, де він і викладав до кінця своїх днів. На початку своєї діяльності займався вивченням стародавньої історії. У 1864 р. вийшла ґрунтовна праця про античне місто-державу, над якою автор працював шість років: “La cité antique” (рос. пер., М., 1867) і яка поставила його в один ряд з найбільш відомими істориками Європи. Він намагався довести, що всі суспільні перевороти в античному світі мали релігійне походження, доводив довічність приватної власності заможних державних класів. Фюстель де Куланж був видатним знавцем документального матеріалу, майстром всебічного його аналізу, увів у науковий обіг надзвичайно велику кількість нових історичних джерел // Советская историческая энциклопедия. – М., 1974. – Т. 15. – Стб. 474–476.

23. Формоз (816–896) – папа римський (891–896); єпископ в Порто, відомий як учений. У Римі був головою партії, що прагнула мати на чолі держави німецького короля. У 891 р. був обраний на папський престол, який зберігався за ним до самої смерті. Надавав підтримку німецькому королю Арнульфу і закликав його до походу на Рим. Після смерті був

засуджений за скоєні гріхи і проклятий // Энциклопедический словарь. – СПб., 1902. – Т. 71. – С. 292.

24. Дю-Брейль (M. A du Breuil) – садівник, помолог, автор відомої праці: “Cours élémentaire, theorique et pratique d’arboriculture, contenant l’étude des pépinières d’arbres et d’arbrisseaux forestiers etc.” (1846 р.; 5-е видання, 1861; нім. переклад Дітріха – 1847 р.; рос. “Курс древоводства”, 1852) / Энциклопедический словарь / Брокгауз и Ефрон. – СПб., 1893. – Т. 21. – С. 362.

25. Буйє М.-Н. (Марі-Ніколя) (1798–1864) – відомий французький філософ, історик, лексикограф. Народився у Парижі в сім’ї майстрів-зброярів, вихідців із Сент-Етьєна. Навчався у Сент-Барбі. Викладав філософію в лицей міста Руана, потім у Парижі. У 1840 р. став директором лицей, 1845 р. – членом Королівської ради народної освіти. На цей час був відомий, як автор багатьох праць з філософії та історії. У 1842 р. вийшла друком його відома праця “Универсальный справочник по истории и географии”, яка витримала 20 перевидань. Цей довідник включає в себе біографії відомих людей, матеріали з міфології та географії. У 1850 р. Буйє був обраний почесним членом Ради університету, а через рік – інспектором Паризької Академії. У 1854 р. він опублікував не менш відому працю, аніж довідник 1842 р.: “Универсальный справочник наук, литературы, искусства” // Larousse P. Grand dictionnaire universel du XIXE siècle. – Paris, S.a. – Т. 2-В. – Р. 1081–1082.

26. Материалы для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи, с библиографическим указателем. – СПб., 1890 – Т. 1. Преобразование старых и учреждение новых монастырей с 1764–95 по 1 июля 1890 год. (594 монастыря) / Сост. В.В. Зверинский. – С. 105–106.

27. *Мухин Н.* Киево-Братский училищный монастырь: Ист. очерк. – К., 1893.

28. Серапіон (в миру Стефан Александровський), митрополит Київський (1747–1822), народився 22 червня 1747 р., син священника Успенського жіночого монастиря в “Александровой слободе” Володимирської єпархії. У 1759 р. вступив до Троїцької лаврської семінарії, яку закінчив 1770 р. У 1771 р. прийняв постриг. З 10 травня 1775 р. – ігумен Московського Хрестовоздвиженського монастиря, з 27 січня 1776 р. – ігумен Московського Знаменського монастиря, а з 17 лютого 1779 р. – архімандрит Московського Богоявленського монастиря. З 1785 р. – цензор духовних книг. 11 грудня 1803 р. призначений митрополитом Київським та Галицьким та членом св. Синода. 24 січня 1822 р. відійшов від справ. Помер 14 вересня 1824 р. Поховано у Києво-Софійському соборі // Русский биографический словарь. – СПб., 1904. – Сабанеев – Смыслов. – С. 342.

29. НБУВ. ВІК. Брат. мон. 3/28.

30. НБУВ. ВІК. Брат. мон. 2/82.

31. НБУВ. ВІК. Брат. мон. Б.ш. (январь).